

Silicový hrot šípů z Bystrého na východnom Slovensku

Silicite arrowhead from Bystré in east Slovakia

– *Lubomíra Kaminská*, Ján Jusko* –

KEYWORDS

Early/Middle Bronze Age – Otomani-Füzesabony culture – east Slovakia – arrowhead – silicite

ABSTRACT

An unstratified random find of a silicite arrowhead was found in the cadastre of the village of Bystré. It has a leaf-like shape with a rounded and narrowed base. The flat retouch covering the whole tool was made using the pressure technique. On the basis of an analogy with a similar find from fortified settlement II at Nižná Myšľa, we place it in the Otomani-Füzesabony culture from the Early/Middle Bronze Age.

1. Úvod

Začiatkom roka 2022 získal Krajský pamiatkový úrad v Prešove plošne retušovaný kamenný nástroj. Silicový artefakt našiel D. Tkáč v roku 2021 v katastri obce Bystré, okr. Vranov nad Topľou (obr. 1: 1). Lokalita sa nachádza na juhovýchodnom okraji obce, v inundácii Hermanovského potoka na úpätí miernej vyvýšeniny. Ústrednou riekou v oblasti je Topľa, ktorej stredná časť toku oddeľuje severovýchodné výbežky Slanských vrchov na západe od Nízkych Beskýd na východe a severe. Zároveň tvorí významný geografický uzol, z ktorého sa pozdĺž väčších riek a ich prítokov otvárajú cesty na sever ku karpatským priesmykom, na severozápad cez oblasť Šariša do Pienin a Malopoľska, na juhozápad do Košickej kotliny a na juhovýchod do oblasti dolného Zemplína. Východné terénne podmienky uľahčovali šírenie kultúrnych impulzov v praveku i v neskorších obdobiach vývoja ľudských dejín.

2. Opis nálezu

Hrot má tvar vavrínového listu, je súmerný, tenký, pokrytý plošnou retušou robenou tlakom na obidvoch stranách (obr. 2). Znakom tlakom robenej retuše sú pomerne pravidelné, niekedy šikmé odbitia (Pelegrin 2004, 164) na obidvoch stranách hrotu. Hrot je vyrobený na úštepe, z ktorého je viditeľný zvyšok úderovej plochy a bulbusu na zúženej a zaoblenej báze. Nepatinovaná surovina bola určená len makroskopicky ako silicit poľskej proveniencie. Tvar a rozmery nástroja, ktoré sú 33 × 14 × 3,5 mm, zodpovedajú morfológii hrotov šípov.

3. Zhodnotenie nálezu

Listovité hroty vo všeobecnosti, vrátane hrotov malých rozmerov, nie sú zo Slovenska v dobách kamenných početné. Azda najvýraznejšie z nich sú listovité hroty szeletienskej kultúry zo začiatku mladého paleolitu známe ako hroty typu Moravany-Dlhá (Zotz 1951, 183). Väčšina z nich má tvar topoľového listu so zaoblenou bázou a najväčšou šírkou v spodnej časti nástroja. Hroty boli štiepané spravidla z tenších úštepov. Povrch hrotov, vyrobených takmer výlučne z rádiolaritu, pokrýva plošná retuš robená mäkkým otlkačom (Bárta 1960; Nemergut 2010). Nástroj z Bystrého sa od tejto skupiny nástrojov odlišuje predovšetkým tým, že je retušovaný tlakom a silicit nie je patinovaný. Tlakom robenú retuš sme v paleolite Slovenska zatiaľ nezistili.

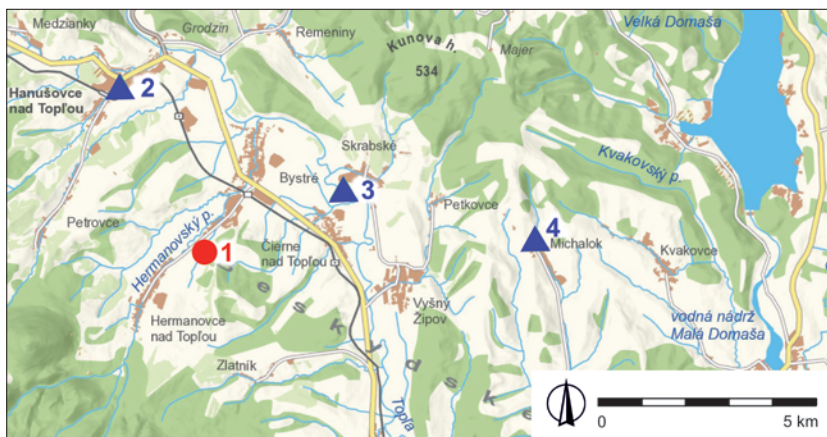
Z Bystrého sú známe nálezy štiepanej kamennej industrie, ktoré pochádzajú zo zberu v polohe Briežky západne od obce. Publikované boli v roku 2015 (Kaminská, Kotorová-Jenčová 2015). Pomerne malý súbor industrie prekvapuje veľkou rôznorodosťou surovín v obidvoch stanovených fázach osídlenia. Do staršieho obdobia, epipaleolitu, sme zaradili sedem artefaktov s vedúcim typom nástroja, ktorým bol hrot s oblúkovite

* Corresponding author – E-mail address: lubomira.kaminska@upjs.sk

<https://doi.org/10.47382/pv0641-03>

Received 12 October 2022; received in revised form 30 November 2022. Available online 28 February 2023.

Copyright © 2023 Czech Acad Sci, Inst Archaeology Brno, and the authors. This is an open access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>). Competing interests: The authors have declared that no competing interests exist.

Obr. 1. Mapa povodia strednej Topľe. 1 – Bystré, nálezisko silicitového hrotu šípu. Lokality otomansko-füzesabonyjskej kultúry; 2 – Hanušovce nad Topľou; 3 – Skrabské; 4 – Michalok. Podľa Tóth et al. 2019, spracovala L. Kaminská.

Fig. 1. Map of the Middle Topľa River basin. 1 – Bystré, site with siliceous arrowhead; sites of the Otomani-Füzesabony culture: 2 – Hanušovce nad Topľou; 3 – Skrabské, 4 – Michalok. After Tóth et al. 2019, processed by L. Kaminská.

otupeným bokom z volynského pazúrika. Okrem neho sa našiel zlomený vrták z rádiolaritu a bazálna časť retušovanej čepele z limnosilicitu (Kaminská, Kotorová-Jenčová 2015, tab. 48: 1–3). Zo susedných Hermanoviec nad Topľou pochádza rádiolaritová čepeľka patriaca pravdepodobne do epipaleolitu (Karabinoš, Voľanská 2015).

Druhou skupinou nálezov z Bystrého bola industria zo staršieho eneolitu spojená s tiszapolgárskou kultúrou a jej blízkymi skupinami. Artefakty boli štiepané z rôznych surovín, medzi ktorými dominuje volynský pazúrik. Okrem neho je doložený poľský krakovsko-jurský a čokoládový pazúrik. Z domácich surovín bol zastúpený obsidián, rádiolarit, limnosilicite, sivý a menilitový rohovec (Kaminská, Kotorová-Jenčová 2015, tab. 48: 4, 5, 7). Súčasťou eneolitických nálezov je aj sekerka z ílovito-pieskovitého rohovca (Kaminská, Kotorová-Jenčová 2015, tab. 48: 6). Starší nález brúsenej sekerky, z rozhrania katastrov Bystrého a Hanušoviec nad Topľou, je priradený ku skupine východoslovenských mohýl z konca eneolitu (Budinský-Krička 1967a, 321).

Osídlenie blízkeho okolia lokality Bystré, v povodí strednej Topľe, nebolo počas doby bronzovej rovnomerné. Výraznejšie nálezy sú radené do mladšej a neskorej doby bronzovej (Budinský-Krička 1967b; Kotorová-Jenčová 2003), najmä bronzové depoty z vrchu Oblík pochádzajú z mladšej a neskorej doby bronzovej (Kotorová-Jenčová 2004, 125). Do staršej doby bronzovej patria najmenej tri sídliskové nálezy otomanskej kultúry (Tóth et al. 2019, fig. 1) z neďalekých lokalít Hanušovce nad Topľou (obr. 1: 2), Skrabské (obr. 1: 3) a Michalok (obr. 1: 4).

Viacere typy plošne opracovaných nástrojov rôznych rozmerov a typov sa na východnom Slovensku objavujú až začiatkom doby bronzovej. Väčšie rozmery majú zbrane a nástroje. K zbraniam patrí listovitý hrot oštepu z Prešova-Pod Bikošom

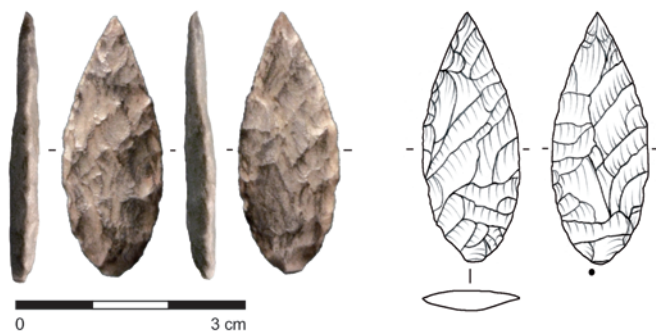
z nepatinovaného volynského pazúrika, zaradený ku koštianskej kultúre (Kaminská, Tomášová 1998). Výraznými typmi nástrojov sú kosákové nože. Z Lúčok-Na pláňach je známy náhodný nález kosákového noža z volynského pazúrika s obojstrannou plošnou retušou, ktorý je datovaný na prelom eneolitu a včasnej doby bronzovej (Gačková 1999, obr. 25). V okolí nálezu boli črepy z rôznych období, medzi nimi aj z eneolitu a z doby bronzovej.

Podobný kosákový nôž zo silicitu krakovsko-čensterchovskej jury typu Gojśc pochádza z opevnej osady II z Nižnej Myšle (Olexa et al. 2021, 237, obr. 11). Spolu s ním sa na sídlisku (v objektoch 416, 530, 427) našli aj hroty šíпов, ktoré tvorili 15 % nálezov zo súboru štiepanej kamennej industrie. Najpočetnejšie boli triangulárne hroty šíпов s krídelkami z obsidiánu a iných surovín (Olexa et al. 2021, 230–232, tab. IV: 8–17). Súčasťou súboru je aj plošne retušovaný trojuholníkovitý hrot s rovnou bázou z obsidiánu a plošne retušovaná šíпка so zaoblenou bázou z rádiolaritu. Autori ich označujú ako polotovary (Olexa et al. 2021, 232, tab. IV: 16, 17), ale nálezy poukazujú na variabilnejšie zastúpenie tvarov hrotov šíпов na sídliskách ako v hroboch.

V mužských hroboch na pohrebiskách kultúr epišnúrového kultúrneho komplexu nitrianskej (Bátora 1999; Kaňáková et al. 2019) a koštianskej kultúry (Pástor 1978; Gašaj 2002) sa našli len hroty šíпов s krídelkami a ich výskyt pokračoval aj v hrobách otomansko-füzesabonyjskej kultúry (Olexa, Nováček 2013, 49–50). Zhotovené boli z rádiolaritu, limnosilicitu, obsidiánu a z pazúrikov rôznej proveniencie. Podobné nálezy sú známe aj zo susedných území.

Z eneolitickej kultúry zvoncovitých pohárov z Moravy a Čiech (Kopacz et al. 2015) alebo z kultúry so šnúrovou keramikou z Poľska (Drobniewicz 1979) je ich výskyt početný. Na území Poľska sú hroty šíпов v rôznych kultúrach neolitu, eneolitu a doby bronzovej, ktoré sa na území Slovenska nevyskytujú. Z kultúr, ktoré majú spojitost so slovenským materiálom, sú hroty šíпов najpočetnejšie v epišnúrovej mierzanowickej kultúre z Malopoľska, datovanej do staršej doby bronzovej (Majed, Valde-Nowak 2020, 24) a v trzcienieckej kultúre (Borkowski, Kowalewski 2013). V Poľsku sa na širokom teritóriu a v rôznych kultúrach vyskytujú okrem triangulárnych hrotov šíпов s krídelkami aj malé listovité hroty šíпов a hroty so stopkou. Plošne retušované šíпки listovitého tvaru s hrotitou bázou sú zadené do skupiny AA II2 a šíпки s rovnou bázou do skupiny AB III (Libera 2001, 31–34, rys. 9). Vyskytujú sa v rôznych kultúrach, najmä v kultúre s lievikovitými pohármi (Libera 2001, 131).

Triangulárne hroty šíпов s krídelkami a listovité hroty šíпов však z východného Slovenska nie sú známe, ani z okruhu eneolitického epišnúrového kultúrneho komplexu a nevyskytujú sa ani v skupine východoslovenských mohýl (Budinský-Krička 1967a).

Obr. 2. Bystré. Silicitový hrot šípu. Foto A. Marková, kresba L. Kaminská.

Fig. 2. Bystré. Silicite arrowhead. Photo by A. Marková, drawing by L. Kaminská.

Zo sídliskového materiálu je publikovaný hrot z rádiolaritu, nájdený v objekte 427, v areáli opevnej osady II otomansko-füzesabonskej kultúry zo začiatku strednej doby bronzovej z Nižnej Myšle (Olexa et al. 2021, tab. IV: 17). Má podobné rozmery (30 × 14 × 4,0 mm) a aj spôsob vyhotovenia je podobný hrotu z Bystrého. Obidva boli opracované plošnou retušou robenou tlakom.

Záver

Z katastra obce Bystré ani z blízkeho okolia nepochádza veľa archeologických nálezov, ktoré by dokladali hustejšie osídlenie územia pravekými kultúrami, v inventári ktorých by sa mohli nachádzať aj hroty šípu. Početnejšia kamenná industria v danej oblasti patrí do okruhu skupiny východoslovenských mohýl ako súčasť epišnúrového kultúrneho komplexu z konca eneolitu. Nálezy z uvedeného komplexu, ktoré by boli podobné hrotu šípu z Bystrého, však na našich lokalitách chýbajú. V staršej dobe bronzovej bolo bezprostredné okolie Bystrého obývané otomansko-füzesabonskou kultúrou (Tóth et al. 2019, fig. 1), v inventári ktorej sa v areáli opevnej osady II v Nižnej Myšli našiel aj podobný hrot šípu (Olexa et al. 2021, tab. IV: 17). S prihliadnutím na súčasné poznatky o osídlení daného regiónu sa ako najpravdepodobnejšou možnosťou javí príslušnosť silicitového hrotu z Bystrého do okruhu otomansko-füzesabonského kultúrneho komplexu.

Podakovanie

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0383 „Komplexný pamäťový portál a historický atlas miest Slovenska (Bratislava a Košice)“.

Literatúra

- Bárta, J. 1960:** K problému listovitých hrotov typu Moravany-Dlhá. *Slovenská archeológia* VIII(2), 295–323. Dostupné také z: http://www.cevnaad.sav.sk/aktivita_1_1/slovenska_archeologia_1960_2.pdf.
- Bátora, J. 1999:** Gräber mit Totenhäusern auf frühbronzezeitlichen Gräberfeldern in der Slowakei (Beitrag zu Kulturverbindungen zwischen Mittel-, West- und Osteuropa). *Praehistorische Zeitschrift* 74(1), 1–57. DOI: 10.1515/prhz.1999.74.1.1.
- Borkowski, W., Kowalewski, M. 2013:** Groty strzał z epoki brązu w świetle danych taksonomiczno-chronologicznych z obszaru Mazowsza i Podlasia. *Studia i materiały do badań nad neolitem i wczesną epoką brązu na Mazowszu i Podlasiu* III, 67–99.
- Budinský-Krička, V. 1967a:** Východoslovenské mohyly. *Slovenská archeológia* XV(2), 1967, 277–388. Dostupné také z: http://www.cevnaad.sav.sk/aktivita_1_1/slovenska_archeologia_1967_2.pdf.
- Budinský-Krička, V. 1967b:** Bronzové nálezy z kotliny a poriečia Tople na východnom Slovensku. In: I. Sedlák (ed.): *60 rokov Šarišského múzea v Bardejove*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 75–133.
- Drobniewicz, B. 1979:** Analiza traseologiczna wyrobów krzemienych z cmentarzyska kultury ceramiki sznurowej w Koniuszy, woj. Kraków. *Sprawozdania Archeologiczne* XXXI, 91–94.
- Gáčková, L. 1999:** Kosákovitý nástroj z Lúčok. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* 1997, 46.
- Gašaj, D. 2020:** *Zbrane a zbroj bronzovej doby. Katalóg výstavy*. Košice: Východoslovenské múzeum.
- Kaminská, L., Kotorová-Jenčová, M. 2015:** Epipaleolitická a eneolitická kamenná industria z Bystrého. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* 2015, 122–124.
- Kaminská, L., Tomášová, B. 1998:** Ojedinelý nález listovitého hrotu z Prešova. *Východoslovenský pravek* V, 145–148. Dostupné také z: http://archeol.sav.sk/files/Východoslovenský-pravek-5_zmenseny.pdf.

- Kaňáková, L., Bátora, J., Nosek, V. 2019:** Use-wear and ballistic analyses of arrowheads from the burial ground of the Nitra culture in Ludanice – Mýtina Nová Ves. *Journal of Archaeological Science: Reports* 23, 25–35. DOI: 10.1016/j.jasrep.2018.09.028. Dostupné také z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352409X18305133?via%3Dihub>.
- Karabinoš, A., Voľanská, A. 2015:** Epipaleolitický nález z Hermanoviec. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* 2010, 125–126.
- Kopacz, J., Přichystal, L., Šebela, L. 2015:** L'industrie lithique taillée campaniforme son milieu oriental. La Moravie, la Bohême et la question du „reflux migratoire“. *Acta Archaeologica Carpathica* L, 33–67.
- Kotorová-Jenčová, M. 2003:** Vranovský región v mladšej a neskorej dobe bronzovej. In: J. Gancarski (ed.): *Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Karpatach polskich*. Krosno: Muzeum Podkarpackie w Krośnie, 511–524.
- Kotorová-Jenčová, M. 2004:** Okres Vranov nad Topľou. In: L. Gáčková (ed.): *Archeologické dedičstvo Zemplína – Pravek až včasný stredovek*. Michalovce: Múzeum Michalovce, Občianske združenie Zemplínska spoločnosť Michalovce, 121–186.
- Libera, J. 2001:** *Krzemienne formy bifacjalne na terenach Polski i zachodniej Ukrainy (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza)*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Madej, P., Valde-Nowak, P. 2020:** *Kultura mierzanowicka w karpackim dorzeczu Wisły*. Krosno: Muzeum Podkarpackie w Krośnie.
- Nemergut, A. 2010:** Paleolitické osídlenie v Moravanoch nad Váhom–Dlhej. Výsledky výskumov Juraja Bárta z rokov 1963 a 1990. *Slovenská archeológia* LVIII(2), 183–206. Dostupné také z: http://www.cevnaad.sav.sk/aktivita_1_1/slovenska_archeologia_2010_2.pdf.
- Olexa, L., Nováček, T. 2013:** *Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli. Katalóg 1 (hroby 1 – 310)*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Catalogi XIV. Nitra, Bratislava: Archeologický ústav SAV, Veda, vydavateľstvo SAV.
- Olexa, L., Olšav, Š., Szabová, L. 2021:** Vybrané doklady remeselnej činnosti na opevnenom sídlisku II v Nižnej Myšli. *Slovenská archeológia* LXIX(2), 217–257. DOI: 10.31577/slovarch.2021.69.10. Dostupné také z: http://archeol.sav.sk/files/SIA_2021_69_2.pdf.
- Pástor, J. 1978:** *Čaňa a Valalíky – pohrebiská zo staršej doby bronzovej*. Knižnica zborníka Historica Carpatica. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, N.P.
- Pelegrin, J. 2004:** Sur les techniques de retouche des armatures de projectile. In: N. Pigeot (ed.): *Les derniers Magdaléniens d'Étiolles. Perspectives culturelles et paléohistoriques (l'unité d'habitation Q 31)*. Gallia préhistoire, XXXVIIe Supplement. Paris: CNRS Éd., 161–166.
- Tóth, P., Oravkinová, D., Pokutta, D., A. 2019:** Settlement Organisation of the Otomani-Füzesabony Cultural Complex in Slovakia. In: K. P. Fischl, T.L. Kienlin (eds.): *Beyond Divides – The Otomani-Füzesabony Phenomenon. Current Approaches to Settlement and Burial in the North-eastern Carpathian Basin and Adjacent Areas*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 345. Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH, 47–69.
- Zotz, L. 1951:** *Altsteinzeitkunde Mitteleuropas*. Stuttgart: Ferdinand Enke.

Summary

The silicite arrowhead comes from the site of Bystré in the district of Vranov nad Topľou. This artefact was found in 2021. The site is located on the southeastern edge of the village, in the inundation of the Hermanovský potok at the foot of a slight elevation (Fig. 1: 1).

The arrowhead has the shape of a laurel leaf; it is symmetrical, thin, and covered with flat retouch made by pressure on both sides (Fig. 2). It is made on a flake, from which

the rest of the striking surface and bulbous part is visible on a narrowed and rounded base. The raw material is likely Polish flint, probably Cracow-Jurassic. The dimensions of the point are $33 \times 14 \times 3.5$ mm. The shape and dimensions of the tool correspond to the morphology of arrowheads.

Late Paleolithic and Eneolithic artefacts (Kaminská, Kotorová 2015) are known from the cadastre of Bystré. Finds of the Otomani-Füzesabony culture from the Bronze Age were made known from the cadastral areas of the nearby villages of Michalok, Hanušovce nad Topľou and Skrabské (Fig. 1: 2–4).

The closest analogy for the arrowhead from Bystré is the radiolarite arrowhead from feature 427 from fortified settlement II of the Otomani-Füzesabony culture at Nižná Myšľa (Olexa et al. 2021, Table IV: 17). It is similar to it both in terms of dimensions ($30 \times 14 \times 4$ mm) and the manner it was produced. Both points were worked by flat retouch made by pressure. The documented occupation of the area around the Bystré site does not rule out that the point from Bystré also belongs to the Otomani-Füzesabony culture.

Kontakty

L'ubomíra Kaminská

Katedra histórie, Filozofická fakulta UPJŠ

Moyzesova 9

SK-040 01 Košice

lubomira.kaminska@upjs.sk

&

Archeologický ústav SAV, v. v. i.

Oddelenie pre výskum východného Slovenska

Hrnčiarska 13

SK-040 01 Košice

kaminska@saske.sk

ORCID: 0000-0003-4861-2017

Ján Jusko

Krajský pamiatkový úrad Prešov

Hlavná 115

SK-080 01 Prešov

jan.jusko@pamiatky.gov.sk